

LITTERATUR

STOCKHOLMS SKÄRGÅRDS KULTURGEOGRAFI

BERTIL HEDENSTIERNA, *Stockholms skärgård*. Kulturgeografiska undersökningar i Värmdö gamla skeppslag. Akad. avh. Stockholm 1949.

Sedan många år har vid Geografiska institutet i Stockholm pågått en kulturgeografisk undersökning av skärgårdsområdet utanför Stockholm. Glimtar av dessa studier har skymtat i facktidsskrifter, och 1948 publicerade en av medlemmarna i det triumvirat, som påtagit sig forskningsuppgiften, resultatet av sina undersökningar i Stockholms norra skärgård. ANNA-LISA KRISTIANSSON, Kulturgeografiska studier i Stockholms norra skärgård. Geografiska Annaler Årg. XXIX (1947) häfte 1—2.

Bertil Hedenstiernas avhandling — *Stockholms skärgård*, kulturgeografiska undersökningar i Värmdö gamla skeppslag — som behandlar ett betydligt större område av den centrala skärgården, är emellertid den första vetenskapliga penetreringen av områdets många geografiskt intressanta problem på bred front. Att resultatet av detta fiskafänge och notdragning bland otaliga arkiv och gömmor för att klarlägga skärgårdslandskapets allsidiga utveckling har blivit mycket gott ligger redan i att författaren meriterat sig för en docentur.

Undersökningsområdets särart och naturgeografiska utveckling genom tiderna gör det synnerligen väl ägnat för ett geografiskt studium men utgör samtidigt i visst avseende en begränsning. Denna begränsning ligger framför allt på det metodiskt vetenskapliga planet. När författaren ger sig i kast med de kulturgeografiska problemen, ställs han inför en rad frågeställningar av källkritisk och annan art, som mött varje forskare inom detta gebit. Att Hedenstiernas avhandling på denna punkt knappast ger vetenskapen någon knuff framåt är visserligen en nackdel men den är fullt förståelig och naturlig. Författaren har förmodligen ansett att områdets egenartade förhållanden, samspelet mellan natur och näringar

mer än väl motiverat en brett lagd undersökning av den faktiska utvecklingen. Principiella och metodiska frågor har fått stå tillbaka för det mer deskriptiva klarläggandet, i första hand därför att området inte är lämpat som grundval för en dylik diskussion, framför allt inte i agrara frågor.

Det förefaller därför en smula förvånande att så mycket utrymme ägnats jordbruket och vad därtill hör, medan fisket, som ju är något specifikt för skärgården och som markant skiljer den från de flesta områden som tidigare varit föremål för kulturgeografers intresse, fått mycket mindre utrymme. Här skall emellertid genast inskjutas att medan materialet flödar tämligen rikligt för åkerbruket så sviker det många gånger för fisket. Detta är djupt beklagligt, ty i anmälares tycke har härigenom en möjlighet undanryckts att ytterligare accentuera vad som ur näringsgeografisk synpunkt skiljer detta område från andra delar av vårt land. Därmed är inte sagt att skärgårdens särprägel inte klart skulle framstå; det är bara det att den oinitierade så gärna vill veta mer, ofta långt mer än vad forskaren kan ge svar på.

Avhandlingen ger först en naturgeografisk presentation av området och ägnar därefter omkring 60 sidor åt en redogörelse för de källor, som kommit till användning och en del problem i samband därmed. Med tanke på alla skärgårdsälskare, för vilka detta avsnitt är av perifert intresse, skulle jag hellre sett redogörelsen i form av en exkurs tillfogad i avhandlingens slut. Den diskussion om arealproblem och mått, som förf. för på sid. 54—57, har jag tidigare förklarat mig haft svårt att förstå. Enligt vad jag som förf:s opponent framhöll vid disputationen, borde en annan längd ha lagts till grund för uppskattningen av det tidigare 1600-talets åkerareal, som därmed skulle ha blivit ca 4 proc. större än vad Hedenstierna kommit till. Skillnaden har i sak ingen större betydelse utan är endast viktig principiellt och metodiskt.

Efter det källkritiska kapitlet följer områdets äldsta historia fram till 1600-talet och därefter i stora svep befolkning, åkerbruk, fiske, bebyggelse m. m. varje avsnitt behandlat för sig, fram till 1800-talets mitt. Med en sådan uppläggning vinner framställningen i åskådlighet och detaljrik livfullhet. Men förklaringen till på vad sätt de olika faktorerna griper in i varandra och påverkar varandra och skapar det totaltillstånd, som präglar varje tidsavsnitt, får läsaren själv söka frammana för sin inre blick. Sammanfattningen »näringsarnas inbördes roll» s. 270 ger en viss vägledning, men man saknar bl. a. ett klarläggande av orsakerna till växlingarna i befolkningens storlek och ekonomiska status. Vad var det avgörande? Förändringar inom åkerbruket, felslagna skördar eller växlingar i

fiskelyckan! Eller finns det andra faktorer som ej har med näringslivet att skaffa?

Hedenstierna har emellertid givit liv och färg åt skärgården med alla dess öar och skär. De har förresten räknats och befunnits vara 24,000. I en utmärkt kartserie får man följa hur landet undan för undan stigit ur havet. Stenåldern, då vattenytan stod 25 m högre än nu; bronsåldern, vars text inom parentes sagt bör vara »äldre bronsåldern» ej »senare», och slutligen vikingatiden betecknar de viktigaste faserna i denna utveckling.

Författaren har lagt ned stor möda på att finna lämpliga regionala indelningar av det heterogena området för att kunna ställa dessa smärre enheter mot varandra och påvisa skillnader i utvecklingen. Värmdölandets karaktär är och har alltid varit en helt annan än det yttre öområdets.

Fisket i ytterskären belyses så långt källorna medger på ett utmärkt sätt. Intressanta kartor ger kontentan för olika epoker. Över huvud taget är samtliga kartor och övriga illustrationer av mycket hög klass; klara och koncisa i manéret.

Sedan utvecklingen förts fram till 1850-talet följer dryga 50 sidor, som behandlar bebyggelsens läge, utformning m. m. och som med konkreta exempel illustrerar specifika skärgårdsförhållanden. Tiden efter 1850 behandlas på de sista 100 sidorna efter i stort sett samma uppläggning som i det tidigare avsnittet. Författaren har emellertid endast mer flyktigt kunnat behandla vissa sidor i skeendet och valt att koncentrera sig till bl. a. befolkningsutvecklingen och stockholmarnas infiltration, dels såsom tämligen ofarliga semestrare, dels såsom bofasta sportstuguägare och farliga tomtjobbare. Av näringslivet är det som tidigare främst jordbruket som står i blickpunkten, i synnerhet jordgubbsodlingen.

Några instruktiva färgkartor redovisar huvuddragen av denna forskningsinsats.

Skall man till sist ge en kort karakteristik så blir det att författaren initierat och detaljrikt presenterat skärgården med dess skiftande problem för läsarna, som man hoppas skall inrymma många skärgårdsvänner även utanför geografernas fack.

Välorienterad och kunnig har författaren inte haft någon svårighet att lösa de många frågeställningar, som efter hand uppkommit. Det skulle emellertid vara överord att säga att Stockholms skärgård nu i sin helhet är geografiskt utforskad. Inom ramen för *en* avhandling kan långtifrån alla frågor i samband med skärgården besvaras, och man får hoppas att författaren änyo får ge sig i kast med detta givande forskningsfält.

Gösta Walldén.

TILL UPPLANDS ÄLDRE MEDELTIDSHISTORIA

ADOLF SCHÜCK, *Svithjod och folklanden*. Ett diskussionsinlägg; i *Historiska studier tillägnade Nils Ahnlund* 23 aug. 1949, s. 8—50.

WILH. HOLMQVIST, *Sigtunamästaren och hans krets*. En studie i Mälardalens romanska stenkonst; i *Situne Dei* 1948, s. 5—107.

Under år 1949 ha ett par uppsatser tryckts, som ha särskilt intresse för Uppland, då de beröra viktiga frågor knutna till landskapets tidigmedeltida historia och konsthistoria. I festskriften till prof. Nils Ahnlunds 60-årsdag läses Adolf Schücks diskussionsinlägg, »Svithjod och folklanden», rörande landskapets tidigaste politiska indelning och där förf. framlägger helt nya teorier rörande de ursprungliga folklandsgränserna. I *Situne dei*, Sigtuna fornheims årsbok 1948, läses Wilh. Holmqvists studie i Mälardalens romanska stenkonst, betitlad »Sigtunamästaren och hans krets», där förf. utgår från några skulpturfynd av anmärkningsvärt tidig art, som genom åren gjorts i Sigtuna och nu ingår i Fornhemmets samlingar. Här nedan skall endast med några ord beröras de två uppsatserna. Var och en spänner över vida områden över historiens och konsthistoriens forskningsfält och det blir säkert anledning att återkomma till uppsatserna flera gånger.

Schücks resonemang rörande de uppländska folklandens äldsta gränser når till resultat att de ursprungliga enhetsområdena, varav Tiundaland omfattat tio, Attundaland åtta och Fjädrundaland fyra, varit till sitt innehåll avsevärt *större* än vad forskningen hittills antagit. För Schück framstår det äldsta Tiundaland som ett väldigt politiskt-territoriellt område från Uppsalatrakten ända upp över Jämtland och Ragunda. Tiundaland kommer att omsluta de fem »uppländska» storhunden Haghund—Bälinge—Ulleråker, Norhund—Vaxala—Rasbo, Tierp—Våla—Vendel, Oland—Närdinghundra och Gästrikland samt härtil de fyra hälsingska storhunden Alir, Nordstig—Sundhed, Medelpad och Ångermanland samt slutligen Jämtland—Ragunda. Lika överraskande till sin utsträckning blir Schücks Attundaland: det kommer nämligen att omfatta även en stor del av landskapet Södermanland, eller storhunden Bro—Färentuna, Sollentuna—Vallentuna, Seminghundra—Långhundra, Sähund och Lyhund samt slutligen de »sörmländska» Åkerbo—Selebo, Öknebo—Hälebo och Törn. Det gamla Fjädrundaland får också sin korrigerig: det har enligt Schüek från början omfattat de fyra storhun-

den Norrbo—Gorunda—Seunda, Tjurbo—Simbo—Åsunda—Torsåker, Trögd och Laghund—Håbo—Arland. I denna supponerade utsträckning mötas de tre folklanden vid Mora sten i Lagga socken, vilket enl. författaren förklarar varför svearnas kungavalplats är förlagd hit.

Det är att förmoda att den av Schück om ock i diskussionens form framlagda folklandsindelningen kommer att väcka gensagor på många håll. Författaren till dessa rader vill för sin del deklarerat att jag ställer mig tveksam till förslaget, i synnerhet vad Attundaland och Tiundaland beträffar. Vad angår Fjädrundaland synes det som om förf. är på rätt väg, även om den framlagda sammansättningen nog inte blir den slutgiltiga. Undertecknad har vid ett seminarieföredrag inför historiska seminariet vid Uppsala universitet 24 okt. 1945 framställt samma tanke som kommer till uttryck hos Schück, nämligen att Fjädrundalandsgränsen under forntiden legat väster om Västerås och att den nuvarande landskapsgränsen mellan Västmanland och Uppland är att se som en ny gräns tillkommen i samband med att Västerås stift upprättades på 1100-talet.

Beträffande den kända svenska biskopssätetsförteckningen i det från 1100-talets början härrörande Florensdokumentet, där nämnda biskopssäten sägas vara Skara, Linköping, Tuna, Strängnäs, Sigtuna och Aros, hävdar Schück att Aros bör identifieras icke med Västerås utan med östra Aros, d. v. s. nuvarande Uppsala. Denna tanke har dock tidigare offentliggjorts av undertecknad, för första gången i ett föredrag inför Svenska fornminnesföreningen i Stockholm 7 dec. 1944 och betitlat »Sigtuna och Uppsala. En översikt över kristningsverket i Mälardalen» samt i ett föredrag inför Teologiska föreningen i Uppsala 12 okt. 1948 och betitlat »De två Aros. Några synpunkter på Uppsala ärkestifts förhistoria». Mitt resultat angående Florensförteckningens »Arosa» har omnämnts i Kyrkohistorisk tidskrift 1948 av prof. Gunnar Westin sid. 292 f. Slutligen har tanken kommit till skriftligt uttryck i min uppsats »Klostren inom Uppsala ärkestift» i Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1945, sid. 22 ff.

I sin nära hundra sidor starka uppsats om »Sigtunamästaren och hans krets» behandlar Wilhelm Holmqvist det äldsta romanska stenskulpturmaterialet vi ha från Mälardalen. Detsamma knyter nära an till Sigtunakyrkorna; ehuru numera alla de kända skulpturdelenarna äro lösa föremål, är det att antaga att de haft sin plats i Sigtunas äldsta kyrkogrupp. Genom en ingående komparativ analys når Holmqvist det resultatet att den skulpturkonst, som kommer till uttryck i de berörda fragmenten, har sin tidshemvist i 1000-talets

senare del, varigenom en datering av de äldre Sigtunakyrkorna till denna tid vinner stöd. Förf. drar fram märkliga paralleller i vissa sörmländska kyrkor. På aktningvärda skäl preciserar förf. också namnet på den mästare, som svarat för denna tidiga bildkonst i Mälardalen: *Karl* är hans namn. Holmqvists uppsats är ytterligt välkommen, då varje studie på detta fält ännu bör räknas till pionjärinsatserna.

Undertecknad vill bara med några ord beröra den »kolonnbas», som avbildas på sid. 83, fig. 61—62. Holmqvist berör tanken att denna säregna byggnadsdetalj utgöres av ett omhugget forntida s. k. gravklot, men stannar inför den slutsatsen att den verkligen utgör en direkthuggen kolonnbas, vartill han påvisar norska paralleller. Jag har haft tillfälle att tillsammans med d:r Holmqvist besiktiga den nämnda skulpturdetaljen och för min del är jag böjd att i densamma se ett omhugget gravklot.

N. S.

EN BOK OM VÄRMDÖ SKEPPSLAG

AXEL QUIST, *En bok om Värmdö skeppslag*. Med gårds-historiker för Värmdö, Bo, Gustafsbergs och Ingarö socknar. Utgiven av Rune Norberg. Stockholm 1949. Kooperativa förbundets bokförlag. 266 sid. samt register. Häft. 18: —, inb. 21: — kronor.

Den för sitt monumentala arbete om Ösmo socken på Södertörn kände kontraktsprosten Axel Quist efterlämnade vid sin död 1938 stora samlingar till en historik över Värmdö skeppslag, som förr var identiskt med Värmdö socken. En del kapitel voro skrivna, liksom historiker över de flesta gårdarna med undantag för Djurö nuvarande församling. Ett av de kapitel prosten Quist, enligt vad han vid flere tillfällen meddelat recensenten, lade stor vikt vid var dock tyvärr oskrivet, nämligen en historik över Värmdö församlings omfattning. Författaren ville i detta kapitel bl. a. göra en grundlig utredning om Runmarös egendomliga ställning från 1600-talets förra till 1800-talets senare hälft, emedan han fann den av amatörforskaren, grosshandlaren E. Alfred Jansson i arbetet *Skärgårdsliv i forna tider* lämnade skildringen otillfredsställande och delvis oriktig.

Axel Quist var djupt förankrad i Värmdö. Sin barndoms somrar hade han tillbringat på Nyvarp hos sin morfar kronolänsmannen Cederberg och åren 1892—1899 var han komminister i Värmdö. Många års hängiven forskning hade han ägnat skeppslagets och för-

samlingens historia och sysslade, sedan han 1934 blivit emeritus, uteslutande med detta arbete. Hans samlingar till en historik över skeppslaget behövde emellertid, för att lämpa sig för tryckning, kompletteras och uppenbara smärre oriktigheter måste rättas. Uppdraget lämnades av hans änka till assessorn Robert Lindroth, som genom forskning i Värmdögårdars historia visat sig vara kompetent att fullborda Quists verk. Efter Lindroths plötsliga frånfälle i slutet av 1941 gick uppdraget till konsthistorikern fil. lic. Rune Norberg, som dock veterligen ej genom någon forskning i ortshistoria meriterat sig för detta uppdrag. Tyvärr har det visat sig att han ej varit uppgiften vuxen. Sin uppgift att komplettera manuskriptet har han fattat så, att i några fall nya gårdsägare efter 1937 angivits, men gårdshistoriker för Djurö församling och Ljusterö samt det viktiga kapitlet om Värmdö församlings omfattning saknas.

Redan vid en flyktig genomläsning visar det sig att för alla uppenbara felaktigheter förekomma. T. ex. att farleden genom Strömma kanal trafikerats av bl. a. Tenö, Alma, Nya Sandhamn och Sandhamns Express. Dessa voro dock alla av alltför stora dimensioner för att kunna komma igenom den smala och grunda kanalen. Utgivaren synes sakna elementär kännedom om både platsen och ångbåtstrafiken inom området. Andra felaktigheter kunde utgivaren ha korriberat efter litteratur utkommen efter prosten Quists död. Så t. ex. uppgiften att den 1869 tillkomna Fredriksborg troligen var den första propellerdrivna skärgårdsbåten. Den 1865 byggda första Strömma kanal var dock propellerdriven! Det innebär en viss fara med dylika uppgifter i ett arbete av detta slag, ty de ha en viss benägenhet att »gå igen». Hela partiet om ångbåtstrafiken borde ha översetts och kompletterats.

Det förefaller som om utgivaren ej kunnat läsa prosten Quists handstil. Så kallas den för sin vandalisering av Djurö kyrka herostatiskt bekante komministern Plengier för Plenzier och Värmdökomministern Enagrius för Endgrius. I gårdshistoriken över Lillsved säges kammarskrivaren Anders Mallmén ha 1763 sålt halva gården till slottssnickaren Anders Mallmén. Någon sådan är ej känd, men slottssnickaren Anders Hallmén — för övrigt komministerson från Djurö — ägde vid sin död 1787 1/2 mantal Lillsved. Som ägare till Kil 1824—1844 nämnes generalmajoren Louis de Champs. Han hette dock de Camps! Utgivaren är tydligen i saknad både av personkännedom och av förmåga att anlita vanliga uppslagsverk.

Den roll Carl Gustaf Stiernheim spelat som köpare av Norrnäs 1737 har missuppfattats. Han var säkerligen endast bulvan för morbrodern, häradshövdingen Wefwerstedt, vilken såsom ofrälse ej kunde äga och besitta säteri. Först 1743 blev nämligen Wefwerstedt

adlad. Den förpantning Stiernheim gjorde av Norrnäs till morbröderna är att betrakta som en den tiden vanlig åtgärd att kringgå förbudet för ofrälse man att äga säteri.

Personregistret är ej fullständigt och boken är illa korrekturläst. Så saknas t. ex. på historiken över Herrvik samtliga 11 fotnoter. Man måste uppriktigt beklaga det öde, som vederfarits prosten Quists manuskript och samlingar genom det sätt, på vilket utgivaren skilt sig från sitt arbete.

Boken är rikt illustrerad, huvudsakligen efter fotografier, som på sin tid tagits av prosten Quists fader, hovfotografen P. L. Quist. Bilderna ha emellertid placerats helt godtyckligt utan sammanhang med texten och utan att hänvisning till dem lämnats vid gårds-historikerna. Det papper, som förlaget bestått, låter ej heller de intressanta bilderna komma till sin rätt.

Prosten Quist hade ämnat kalla sitt arbete Värmdö skeppslags krönika (se hans uppsats Huru Väsby blev säteri, i Värmdö skeppslags fornminnesförenings årsbok 1937). Varför kunde ej boken ha utgivits under detta namn?

I det skick arbetet föreligger fyller det, tack vare utgivarens bristande kompetens, ej de anspråk man har rätt att ställa på en vederhäftig ortshistoria. Man vågar ej använda detsamma utan kontroll av alla namn, ty flera än de ovan nämnda kunna ju ha blivit av utgivaren förvanskade.

Gunnar Hellström.

EN UPPSALIENSISK BILDKRÖNIKA

Uppsala i närbild av Nils E. Taube, Mats Rehnberg, Torsten Eklund och Bengt Åhlén. Stockholm, Wahlström & Widstrand, 1948.

Man kan varmt rekommendera varje uppsaliensare, »inföding» eller hitflyttad, att skaffa sig boken »Uppsala i närbild», utgiven av Nils E Taube, Mats Rehnberg m. fl. Anmälares tillhör själv kategorien hitflyttade, men har lärt sig älska denna stad och dess atmosfär så, att varje gång en återkomst till Uppsala sker, efter tjänstledighet eller semester, göras Einar Malms ord ur dikten »Resa till ungdomsstaden», som med en bild av Sysslomansgatan i höst-rusk avslutar boken, till det mest adekvata uttrycket för känslorna inför Uppsala. Man har en bestämd uppfattning om att de flesta, som här ha eller haft sin varelse under tillräckligt lång tid, hysa ungefärligen samma känslor inför denna stad. Kanske blir kärleken

till Uppsala starkast hos dem, som här en gång upplevat sin ungdom, men nu bo »i förskingringen». Kanske blommar uppsalaromantiken rikast hos den i sitt värv grånande, var han sedan än hamnat efter ungdomsåren i Uppsala. »Uppsala i närbild» ger näring åt en dylik sort av uppsalaromantik, och den som läser dess rader och betraktar bilderna går själv gärna in i leden i den kavalkad av minnen, som boken väcker till liv.

Med åsidosättande av det stora värde »Uppsala i närbild» kan ha som främjare av rent emotionella betraktelser över Uppsala, ligger bokens största värde i dess intressanta och synnerligen väl valda bildmaterial. Detta ger, tillsammans med den ledsagande texten och de textavsnitt som inleda varje »epok» i stadens liv, en fängslande krönika av kulturhistoriskt och tidshistoriskt värde. För att citera ett uttalande får man här »stifta bekantskap med gångna tiders akademiska liv, med studenter och professorer genom tiderna och även med borgarskapet, med livsvillkor och sällskapsliv och med allt som rört sig kring Fjärdingen och Svartbäcken och med många av de kända män, som satt sin prägel på samhället och utvecklingen». Boken är uppdelad i sju avsnitt, med rubrikerna: »Från forntiden till Rudbeck», »Från den stora ofreden till den lilla idyllen», »Landshövding von Kraemers tid», »Romantikens efterklang», »Från Fjärdingen och Svartbäcken», »Mot sekelslutet» och »Ett nytt sekel.»

I förordet säga sig författarna ha haft stor glädje vid arbetet på att åstadkomma boken, och önska att något av denna glädje skulle kunna överföras till bokens läsare. Vad anmälaren beträffar, må det till slut här sägas att denna författarnas önskan till fullo är uppfylld.

A.-M. T.

UPPLÄNDSKA KYRKOBESKRIVNINGAR

Upplands kyrkor. Konsthistorisk vägledning. Del II.

Utgiven av Stiftsrådet i Uppsala ärkestift. Uppsala 1949.

I årsboken Uppland 1947 anmäldes del I av verket *Upplands kyrkor*, och där framhölls syftemålet med utgivandet av denna serie beskrivningar över ärkestiftets kyrkor. I del II, som nu föreligger, är det, liksom förut, ej fråga om utförliga sockenbeskrivningar, utan uppgiften har begränsats till en konsthistorisk vägledning, där huvuddragen av respektive sockenkyrkors historia och nuvarande utseende meddelas.

En uppsats med titeln »Helgon i Upplands kyrkor» av Mats Åmark inleder raden av kyrkoberskrivningar. Då utförligare litteratur på hagiografiens område hittills är sällsynt på vårt språk, utgör Åmarks uppsats en värdefull handledning till igenkännandet av i Uppland mera ofta förekommande helgonbilder. — Liksom i del I låter utgivarna ej heller nu de behandlade kyrkorna utgöra någon slutna grupp, i geografisk eller konsthistorisk mening, utan kyrkorna behandlas i den mån studierna över dem blivit färdiga. Så ha vi t. ex. en rent gustaviansk kyrka (Forsmark), en 1600-talskyrka (Östhammar) och en kyrka från kristendomens konsolideringstid i Uppland (Gamla Uppsala). Särskilt beaktansvärt är kanske, att den nyrestaurerade kyrkan i Litslena behandlas i föreliggande verk.

De tolv kyrkor, som behandlas i del II av Upplands kyrkor, äro Forsmarks, Möja och Östhammars kyrkor av Erik Bohrn, Litslena, Arnö och Viksta kyrkor av Bengt Ingmar Kilström, Knutby, Faringe och Gamla Uppsala kyrkor, av Ingeborg Wilcke-Lindqvist, Tillinge och Bälinge kyrkor av Bengt Stolt samt den lilla klenoden Läby kyrka av Rune Norberg.

A.-M. T.

ULTUNA GENOM 100 ÅR

Ultuna hundra år, Lantbruksförbundets tidskrifts AB, Stockholm 1949.

I det svenska lantbrukets historia skrevs ett viktigt årtal i och med att 1849 den första årskursen elever började vid det lantbruksinstitut, som inrättats på Ultuna. Mycket har hänt under de gångna åren, många äro de moderneringens män, som erhållit sin utbildning på Ultuna. Det är för att hugfästa hundraårsminnet som festskriften »Ultuna hundra år» utgivits. I den inledande uppsatsen berättar högskolans bibliotekarie, Lars Frykholm, om Ultunas historia och dess insats för den högre lantbruksundervisningen. Artikeln belyses av åtskilliga citat från olika dokument, som ge en god bild av de svårigheter av skilda slag, ej minst ekonomiska, med vilka föregångsmännen hade att kämpa. Man får veta hur undervisningen efterhand avpassades efter tidens krav, och hur institutet, när tiden var mogen, förvandlades till högskola. I korta uppsatser som därpå följa, redogöra de olika ämnesföreträdarna inom Lantbrukshögskolan för forskning och undervisning på resp. institutioner.

I de två sista uppsatserna berättar G. Sæmund roande anekdoter

från ultunesarnas liv och leverne under institutets tid och B. Rättzén om studentkårens förehavanden från tiden då institutet blev högskola fram till den dag som nu är.

Det säger sig självt, att för var och en nuvarande eller f. d. ultunesare boken bör vara av särskilt intresse. Men den kan även rekommenderas till vem som helst, som är intresserad av svenskt jordbruk och svensk jordbruksforskning.

A.-M. T.

SOLDAT OCH ROTEBONDE

ELFRED KUMM, *Indelt soldat och rotebonde*, LT:s förlag, Stockholm 1949.

Elfred Kumm, som är sonson till upplandssoldaten August Kumm från Kumla i Balingsta, har med sin bok »Indelt soldat och rotebonde» i väsentlig grad berikat den ganska magra litteraturen på ett område, som är värd all uppmärksamhet. Materialet är, som nämnes i förordet, mycket stort, och författaren har till sin uppgift valt att »rita konturerna till indelta arméns organisation, att skissera soldatens liv i tjänsten och i hembygden, samt att begränsa framställningen att omfatta infanteriet under fredstid». Det synes anmämlaren att så också skett i föreliggande arbete, och att det utförts förtjänstfullt. De avdelningar, man har största behållningen av, torde utan tvekan vara de, som skildra soldatens liv i hembygden. Där får man soldaten insatt i det sociala sammanhang, vartill han hörde, med en utförlig och schwungfull framställning av dels soldatens egna levnadsförhållanden och dels av hans livsbetingelser som medlem av det bondesamhälle, vari han just som indelt soldat var insatt. Bakgrunden göres fyllig och levande därigenom att ej blott soldaten skildras, utan, som ju också verkets titel anger, även rotebonden tecknas i raska, om än ej alltid så välvilliga drag.

Frånsett en del onödiga upprepningar är »Indelt soldat och rotebonde» en både instruktiv och roande läsning för den som önskar en vederhäftig och lättsmält orientering i dessa ting. Indelningsverket daterar sig tillbaka ända till Gustav II Adolf, då det erhöll sin första organisation. Vid riksdagen år 1682 fick det av Karl XI den organisation som sedan bibehölls med mycket små ändringar ända fram till slutet av förra århundradet. Att det inte var en bagattell, detta indelningsverk, förstår man kanske lättare om man får veta att på 1860-talet uppgick antalet soldater i tjänst till nära 24,000, varav endast omkring 7,000 ej avlönades med soldattorp.

Följaktligen fanns vid denna tid över 17,000 soldattorp i Sverige. Hur soldaterna voro verksamma som nyodlare, som sockentjänstemän och som barnalärare får man läsa om. Sista kapitlet ger en intressant utblick över soldatnamnen och deras uppkomst. Till sist följer en utförlig litteraturförteckning, till glädje för den, som ytterligare vill fördjupa sig i ämnet.

A.-M. T.

NÄR GLUNTARNA KOMMO TILL

EINAR MALM, *Ack, i Arkadien*. Några kapitel om Wennerbergs gluntar och deras förhistoria. Gebers, Uppsala 1949. Pris häftad kr. 9: 50.

Med »Ack, i Arkadien» har Einar Malm gjort en väsentlig insats till belysandet av studentlivets guldålder, 1840-talet, då Gunnar Wennerberg vistades i Uppsala. Förf. ger en god bild av det Uppsala, som fött det som vi nu kalla studentromantik. »Ack, i Arkadien» behandlar Gunnar Wennerbergs utveckling som skald från de första studentårens trevande stilövningar, via juvenalsånger, buffatrior och serenader till det nya och originella koncentrat av poetisk alstring som Gluntarna utgör. Framställningen rör sig inom litteraturhistoriens domäner, men Einar Malm har ej låtit det stanna vid stilhistoriska och kronologiska utredningar. Det rent vetenskapliga analyserandet av Wennerbergs dikter kompletteras med personhistoriska utblickar, som kommer Wennerbergs liv och diktning att framstå i en belysning som helt engagerar den läsare som själv känt eller känner att »Uppsala är bäst».

Först och främst handlar emellertid »Ack, i Arkadien» om studenten, skalden, tonsättaren och människan Gunnar Wennerberg, under den tid han studerade i Uppsala. Man får ta del av hans observerade förälskelse i Ava Wrangel och hans svärmiska dyrkan av Hedda Cronstedt, en dyrkan som icke minst tog sig uttryck i serenadens form, man får vara med om Wennerbergs inträde i Juvenalorden och stifta bekantskap med Otto Beronius, sedermera Glunten, och Daniel Hwasser, och man får intresserat höra på när Gluntarna kommo till. Förf. har i görligaste mån låtit fakta tala, d. v. s. handskrifter, till buds stående brev, den samtida pressen m. m. Han framhåller Wennerbergs inspirationskällor och de inflytanden, som skalden Wennerberg rönt från Bellman och Uppsalaskildraren C. J. Bergman. Den senares år 1842—43 utgivna böcker »Uppsala och dess nejder» lär enligt Malm ha befriat skalden från den bindel som

under de förjuvenaliska åren hindrade honom från att med egna sinnen förnimma de närliggande färska motiven, som formligen ropade på sin skildrare. De paralleller, som författaren drar mellan Bergmans och Wennerbergs naturskildringar, äro slående och säkert något nytt inom litteraturforskningen. Med intresse följer man här till förf:s spårjakt efter de verkliga förebilderna för Gluntarnas händelser, miljöer och välbekanta persongalleri.

Boken som tryckts hos Almqvist & Wiksell och som försetts med ett utsökt omslag av 1840-talskaraktär av Karl-Erik Forsberg, kan varmt anbefallas.

A.-M. T.

NYBLOM-BREV BERÄTTA

HOLGER NYBLOM, *Föräldraminnen*, Norstedts, Stockholm 1949.

Som grund till föreliggande arbete, »Föräldraminnen», har Holger Nyblom lagt faderns, professor Carl Rupert Nyblom, dagboksanteckningar från Rom 1862—63, samt brevsamlingar från det rika handskriftsmaterialet ur den Nyblomska familjens arkiv, förvarat på Uppsala Universitetsbibliotek. Bokens första avsnitt behandlar faderns och moderns romantiska sammanträffande i Italien; man föres sedan till Uppsala, dit dåvarande docenten Carl Rupert Nyblom som sin maka hemför den unga danskan Helena Roed. Genom Helenas brev till föräldrarna hemma i Danmark får man dels en rikt andligt utrustad danskas syn på det dåtida Uppsala, dels får man lära känna uppsaliensiskt hemliv i akademiska kretsar, umgängesliv men också befordringsstrider. I umgängeslivet intas främsta platsen av professorskan Nybloms vänskapsförhållanden till Geijers dotter Agnes, gift med landshövding Adolf Hamilton. Agnes Hamiltons personlighet har till den grad fångat utgivaren, att han låter de många brev av hennes hand, som bevarats, bli huvudinnehållet i bokens senare del. Förf. säger i förordet, att alla moderns brev från detta tidsavsnitt ej bevarats, något som kanske förklarar det tämligen ensidiga framhävandet av familjen Hamilton på familjen Nybloms bekostnad; man tycker att bokens titel är något missvisande i det att föräldrarnas minnen på de sista tvåhundra femtio sidorna ej längre komma till tals. I stället inför Holger Nyblom förutom den ovan nämnda Agnes Hamilton hennes son Hugo, den sedermera så bekante landshövdingen och politikern. Hugo Hamiltons bekantskap är förvisso en källa till glädje för läsaren, men

man står ändock undrande inför det faktum att förf. låter sina föräldrars personlighet skymmas bort av dessa två framstående medlemmar ur släkten Hamilton. Av moderns personlighet får man dock, genom de brev hon mottagit från Agnes Hamilton och genom hennes och Hugo Hamiltons korrespondens under familjen Nybloms förnyade Italienvistelse i slutet av 1870-talet, en tämligen god bild. Bäst kommer Helena Nyblom dock till uttryck i sina brev till modern i Danmark. Vad man däremot saknar totalt i bokens senare tre fjärdedelar är en bild av fadern, Carl Rupert Nyblom. Dessa brister uppvägas dock av det kultiverade sätt på vilket Holger Nyblom, genom att publicera dessa aktstycken, för oss in i en länge sedan svunnen tid, som »genom sin lugna slutenhet förefaller oss så fjärran och avlägsen».

A.-M. T.

UPSALA ÅNGQVARN 75 ÅR

Av markens gröda, festskrift utgiven till Upsala Ångqvarns AB:s 75-årsjubileum 1949.

Upsala Ångqvarns Aktiebolag har med anledning av företagets 75-årsjubileum 24 mars 1949 utgivit en skrift med titeln »Av markens gröda», som innehåller några aktuella glimtar och historiska återblickar kring denna uppländska kvarnindustri. Det utmärkta illustrationsmaterialet består av färgfotografier av K. W. Gullers, Stockholm, och övriga fotografier av hovfotograf Gunnar Sundgren och fotograf Arne Johansson, Uppsala. Teckningar, som beledsaga texten, äro signerade av H. Arnold. Chefredaktör Axel Ljungberg har beskrivit företagets utveckling under den förste H. W. Söderman, grundandets och kampens tid, och konsolideringen under H. W. Söderman II, som möjliggjort det stora byggnadsprogram, som företaget lyckligt genomfört under nuvarande H. W. Söderman III:s ledning. Under skildringens gång får läsaren en intressant inblick i en storkvarns skötsel, med alla de olika moment som förvandlar sädeskornen till mjöl, och dessutom beskrives vad som sker i jäst- och makaronifabrikerna. Under några slutrubriker redovisas för bolagets insatser genom anslag och donationer för främjande av kulturella och sociala företag.

I en följande artikel skriver sekreteraren i Kungl. Lantbruksakademien, professor Robert Torssell, om »Brödsädesodlingen i Uppland och angränsande områden samt dess utveckling som råvaruleverantör till traktens växande kvarnindustri 1871—1948». Av

denna värdefulla artikel framgår bl. a. att, trots att brödsädesarealen utvecklats i tämligen ringa grad, har brödsädesodlingen, enkannerligen veteodlingen, haft en enastående stegring både ifråga om skördens kvantitet och kvalitet. Detta märks särskilt väl inom det uppländsk-västmanländska odlingsområdet, som just är Upsala Ångqvarns intressesfär.

Det sista avsnittet av skriften är »En rundvandring genom Upsala Ångqvarns Aktiebolags olika fabriker», ett bildreportage från de olika komplexen inom detta omfattande företag, utan text, där emellertid bilderna föra ett värtaligt språk, som formar sig till något, som liknar en hymn till arbetets ära och skönhet.

A.-M. T.